



הרב משה כץ

טבילת כלים

בהתקרב חג החרות, שאלת ה'כלים' מתעוררת כמעט בכל בית בישראל. מניסיונו ומשאלות המגיעות אלינו, ברור שאין כמעט משפחה בישראל שאינה רוכשת כלים חדשים לקראת פסח בכל שנה ושנה, אם מעט ואם הרבה. במציאות שכזו, מתעוררת שאלת טבילת הכלים החדשים הבאים אל בתינו. כיום יש ריבוי גדול מאוד של כלים, ובכל כלי יש לדון באופן פרטני האם הוא טעון טבילה או לא. ההכרעה האם הכלי טעון טבילה והאם יש לברך על הטבילה או לא, תלויה בשלושה גורמים שונים:

1. חומר הגלם שהכלי עשוי ממנו.
 2. אופן השימוש בכלי.
 3. הבעלות על הכלי לפני הרכישה.
- (1) כלי העשוי ממתכת או מזכוכית (2) ומשמש כלי סעודה (3) והיה בבעלותו של גוי לפני שרכשנו אותו – מחויב בטבילה בברכה. אם לא מתקיימים שלושת התנאים הללו במלואם, לא חלה על הכלי חובת טבילה.
- טבילת כלים היא מצווה מן התורה הנלמדת מן הפסוקים שבמלחמת מדיין (במדבר לא, כא-כג):

וַיֹּאמֶר אֱלֹהֵינוּ הַכֹּהֵן אֶל אֲנָשֵׁי הַצֵּבֵא הַבָּאִים לְמַלְחָמָה: זֹאת חֻקַּת הַתּוֹרָה, אֲשֶׁר צִוָּה ה' אֶת מֹשֶׁה: אִךְ אֶת הַזֶּהָב וְאֶת הַכֶּסֶף אֶת הַנְּחֹשֶׁת אֶת הַבְּרָזֶל אֶת הַבְּדִיל וְאֶת הָעֶפְרָת. כָּל דָּבָר אֲשֶׁר יָבֵא בְּאֵשׁ, תַּעֲבִירוּ בְּאֵשׁ וְטָהַר, אִךְ בְּמֵי נְדָה יִתְחַטָּא. וְכֹל אֲשֶׁר לֹא יָבֵא בְּאֵשׁ, תַּעֲבִירוּ בְּמַיִם.

בפסוקים אלו התורה מלמדת אותנו את ההלכות בשני נושאים שונים: דיני הכשרת כלים (שבהם לא נעסוק במאמר זה) ודיני טבילת כלים. התורה מתארת תהליך של טהרה ('וְטָהַר') שצריך להתבצע במקווה הכשר לטבילת נידה ('בְּמֵי נְדָה יִתְחַטָּא'). בתחילה אנו לומדים על סוג החומר המחויב בטבילת כלים. ברשימה המובאת בפסוק מופיעים חומרים שונים, כולם סוגים של מתכות, ואם כן, החיוב בתורה הוא לטבול כלי מתכת דווקא.

חכמים¹ משלימים לנו את התמונה ומגדירים שעל אף שצורת השימוש בכלים אינה כתובה במפורש בתורה, דווקא 'כלי סעודה אמורים בפרשה' – פרשה זו של מלחמת

1 עבודה זרה עה ע"ב.

מדיין. ולכן כל כלי המשמש להכנת האוכל או שמשמשים בו כדי לאכול, הוא הטעון טבילה מן התורה.

בנוסף, חכמים גזרו טבילה גם על כלי זכוכית כיוון שהם דומים בתכונתם הפיזית לכלי מתכת, ש'הואיל וכי נשתברו יש להם תקנה'². ומבאר רש"י: 'וכי מתבר, חזו לתקנינהו ע"י התכה'. כלומר, כשם שאפשר להתיק כלי מתכת ולעשות ממנו כלי חדש, כך אפשר לעשות גם בכלי זכוכית (כדוגמת פעולות המחזור המוכרות לנו היום).

לאור הטעם המובא בגמרא, אפשר להסיק שחובת הטבילה תחול גם על כלי פלסטיק, שהרי הם ניתנים למחזור על ידי התכה, ומן הנוזל המתקבל אפשר לייצר כלי חדש. ייצור של כלי פלסטיק התחיל רק לפני כמה עשרות שנים, ולכן רק גדולי הפוסקים בדור האחרון דנו בכך. מוסכם על כולם כי אין חובה לטבול כלים אלו בברכה. אמנם יש פוסקים המצדדים בטבילת כלי פלסטיק על פי ההשוואה של אפשרות התיקון מצד חומר הגלם, אולם מחמת הספק הורו כולם שלא לברך על טבילה זו³.

מנגד, יש מן הפוסקים הסוברים שחכמים גזרו רק על הזכוכית ואין בכוחנו לגזור גזרות חדשות. לכן, על אף שיש דמיון בין כלי מתכת וזכוכית לבין כלי פלסטיק, בכל אופן אין חובת הטבילה חלה עליהם⁴. למרות זאת, יש מי שכתב כי על אף שאי אפשר לחייב לטבול כלי פלסטיק, הטובל אותם בלא ברכה 'תבוא עליו ברכה'⁵. בפועל, דומה שהמנהג הרווח בעם ישראל הוא שלא לטבול כלי פלסטיק⁶.

במשנה ובברייתא⁷ למדנו שצריך לטבול כלים במציאות שאדם 'לוקח כלי תשמיש מן הגוים', אך הגמרא מבררת כי 'לא שנו אלא בלקוחים, וכמעשה שהיה', ומפרש רש"י⁸: 'בלקוחים, שנחלטו בידי ישראל'; 'וכמעשה שהיה במדין, שהיו חלוטין להם לישראל הכלים'. כלומר, חיוב הטבילה הוא כאשר נעשה קניין בידי ישראל והבעלות הועברה מן הגוי באופן מוחלט, כמו במעשה המלחמה שהיה בניצחונם של ישראל על מדיין⁹.

סיכום הדברים בלשון השולחן ערוך¹⁰ דיני טבילת כלים:

הקונה מהעובד כוכבים כלי סעודה של מתכת או של זכוכית או כלים המצופים

2 שם בדברי רב אשי.

3 להרחבה: שו"ת אוהל אברהם סי' כד (בעניין כלי עצם שיש להם תקנה ע"י התכה); שו"ת מנחת יצחק ח"ג סי' עו-עח; שערים המצוינים בהלכה סי' לד ס"ק ד.

4 להרחבה: שו"ת מלמד להועיל יו"ד סי' מט; שו"ת חלקת יעקב ח"ב סי' קסג; שו"ת ציץ אליעזר ח"ז סי' לז; שו"ת דברי חכמים עמ' קפט בשם הגר"ש אלישיב והגר"ח פ' שיינברג; שו"ת תשובות והנהגות לגר"מ שטרנבוך ח"א סי' תנא בשם החזו"א; הגר"מ אליהו בעלון קול צופיין מס' 148.

5 שו"ת יחוה דעת ח"ג סי' ס; הליכות עולם לגר"ע יוסף ח"ז פרשת מטות סי' ו'.

6 וכך מובא בספר הליכות עולם לגר"ע יוסף ח"ז פרשת מטות סי' ו, שאין המנהג הזה מצוי בינינו כלל, והעיקר להלכה שכלים אלו אינם צריכים טבילה מן הדין כלל.

7 עבודה זרה עה ע"ב.

8 שם ד"ה בלקוחים, וכמעשה שהיה.

9 עיין ביאור הגר"א יו"ד סי' קכ ס"ק כ.

10 שו"ע יו"ד סי' קכ סעי' א.

באבר מבפנים, אע"פ שהם חדשים צריך להטבילם במקווה או מעיין של ארבעים סאה.

אין הכוונה שהכלי מתחייב בטבילה רק כאשר יהודי קונה אותו ישירות מגוי, אלא כל עוד שבאחד משלבי היצור של הכלי עד לרכישתו בידינו היה הכלי בבעלותו של גוי, הכלי מתחייב בטבילה. לכן פשוט וברור שאפילו כאשר יהודי קונה כלי סעודה בחנות של יהודי אחר, ייתכן שהכלי מחויב בטבילה, מאחר שיש לפעמים כמה תחנות בעלות בדרך (כדוגמת היצרן, היבואן, הספק ועוד) עד שהמוצר מגיע אל החנות שאנו רוכשים בה את הכלי.

המציאות בשטה

בעבר הלא רחוק, חלק מן הכלים שנמכרו בארץ אכן יוצרו בידי חברות ישראליות שהיו בבעלות יהודית, וידוע היה לכול שאין צורך לטבול כלים אלו. דוגמאות בולטות לכך הן חברות נודעות של ייצור כלי מתכת, כמו סירי 'סולתם' או סכו"ם של חברת 'מכסף'. כיום, המצב שונה בתכלית. תעשיית הכלים עברה למדינות זרות, הכלים מיוצרים בחו"ל ומיובאים לארץ תחת מותגים בעלי שם ישראלי, ומותגים אלו חרוטים על כלים שיוצרו בידי גויים. מי שרוכש כלי אוכל בצורה פרטית אינו רואה כלל את הכיתוב המופיע על הקרטון, המיידע את הרוכשים (היבואנים או הסיטונאים) שיש לטבול את הכלים הללו. לאור שינויים אלו, חלה כיום חובת טבילה על כל כלי הבישול וכלי האוכל שאנו רוכשים (העשויים ממתכת או מזכוכית כאמור לעיל).

ראוי להזכיר כי יש כלים שעדיין מיוצרים, לפחות בחלקם, בארץ בידי חברות ישראליות: כלים למטבחים מוסדיים (כדוגמת חברת 'מתלון' ואחרות) וכלי אחסון ובקבוקים מזכוכית המיוצרים בעבור תעשיית המזון (למשל בידי חברת 'פיניציה'), אך הצרכן בביתו הפרטי כמעט שאינו רוכש כלים אלו.

כאמור לעיל, כיום צריך לטבול את כל כלי המתכת והזכוכית שאנו קונים, אלא אם ברור לנו שהכלי יוצר בידי יהודים. כעת יש לדון האם יש לברך על טבילה זו או לא. התשובה לשאלה זו תלויה ביחסי המסחר שבין היצרן הגוי לבין היבואן היהודי המזמין כלים במדינה זרה כדי לייבא אותם ולמכור אותם בארץ, ויש בזה שלושה מצבים:

1. הזמנת הכלים ורכישתם נעשו על ידי קניין גמור בין היצרן לבין היבואן, והיהודי כלל אינו שותף בשום צד בחברה המייצרת או בתהליך הייצור (גם אם שמה של החברה הישראלית יוטבע על הכלים). כלים אלו טעונים טבילה בברכה¹¹. בתור דוגמה לכך אפשר לקחת את חברת 'סולתם'. בירור שערכנו העלה שהמפעל לייצור הכלים שהחברה משווקת, נמצא בחו"ל והוא בבעלותו של גוי, וממילא כלים של 'סולתם' טעונים טבילה בברכה.

11 שו"ע יו"ד סי' קכ סעי' א.

2. כלים המיוצרים במפעל שבבעלות ישראל, אך המפעל ממוקם בחו"ל וכל תהליך הייצור נעשה בידי עובדים מקומיים שאינם יהודים. כלים אלו פטורים מטבילה¹². יש לסייג קביעה זו על פי דברי ה'חכמת אדם'¹³. הוא מזהה מציאות כזו בתור מחלוקת בין ה'שולחן ערוך' לבין הרמ"א בסוגיית 'אומן קונה בשבח הכלי'. במקרה שכזה, הכלי חייב בטבילה, הואיל ובפועל הגוי הוא שעשה אותו, ועל ידי פעולתו הוא קנה לעצמו מעין חלק בבעלות עליו, וכלי גוי חייבים בטבילה על אף שבעל העסק הוא יהודי. אולם מנגד, יש הטוענים שגם כיום במציאות של אומן או פועל במפעל שבבעלות ישראל, אין לפועלים כלל גדר של 'אומן'. כיום רובם המוחלט של הפועלים משמשים כלחצני כפתורים במכונה המייצרת את הכלי או בתור משגיחים על פעולתה התקינה של המכונה, ואין לראות בהם אומנים בהגדרה ההלכתית, השותפים ביצירת הכלי החדש, כפי שהיה בעבר. בנוסף, ייתכן שיש לתת דין שונה לפועלים העובדים בתור שכירי יום או חודש בשונה מאומנים העובדים בקבלנות¹⁴.

3. כלים שאין אפשרות לברר פרטים על בעלי המפעל המייצר אותם, יש לטבול בלא ברכה.

לסיכום, כל הכלים הנמכרים כיום בארץ חייבים טבילה בברכה, אלא אם יתברר שהכלי יוצר בידי חברה ישראלית או בידי יהודי. הלכה זו מתייחסת הן לכלי מתכת הן לכלי זכוכית.

אנו תפילה שנזכה בקרוב להחזיר עטרה ליושנה בהקמת מערך כלכלי שלם של תעשייה ישראלית טהורה וייצור כלים ישראלים מקוריים, בלא צורך להישען על גופים זרים ועל חסדי לאומים אחרים, בסוד הקץ המגולה של 'וְאַתֶּם הָרִי יִשְׂרָאֵל עֲנַפְכֶם תִּתְּנוּ וּפְרִיָכֶם תִּשְׂאוּ לְעַמִּי יִשְׂרָאֵל כִּי קָרְבוּ לְבוֹא'¹⁵.



12 שו"ע יו"ד סי' קכ סעי' י.
13 חכמת אדם סי' עג סעי' ד.
14 עיין שו"ת אגרות משה או"ח ח"ג סעי' ד.
15 יחזקאל לו, ח.